

Szörényi László: *Studia Hungarolatina*
Tanulmányok a régi magyar és neolatin irodalomról

Szörényi László tudományos munkássága több mint három évtized óta jól ismert mind az irodalomtudomány, mind pedig rokonszakmái (történetírás, klasszika-filológia, italianisztika, egyháztörténet stb.) előtt. Már kandidátusi értekezése is – melynek eredményeit nagyjából *Hunok és jezsuiták* (Bp., 1993) című könyve tartalmazza – korábban teljes mértékben elhanyagolt szövegtudományra irányította a figyelmet, amikor a magyarországi latin nyelvű kora újkor eposzok eszmeiségét és formavilágát mutatta be. Neolatin kutatásait azóta továbbfejlesztve, nemzetközi konferenciák egész sorának aktív résztvevőjeként kamatoztatta kivételes nyelvtudását. Most közreadott tanulmánygyűjteménye a magyarországi latin grammatika, poézis és historiográfia egyes kérdéseire irányuló kutatásainak eredményeit adja közre. Aligha szorul bizonyításra, hogy a téma elsőrendű fontosságú, a korai újkor latinitása ugyanis köztudottan szerves része az irodalomtörténetnek Európa-szerte, az ilyen tárgyú nemzetközi konferenciák száma ugrásszerűen megnövekedett az utóbbi két évtizedben. Igazat kell adnunk Szörényinek, amikor arról szól, hogy a neolatin írásbeliség Kelet-Közép-Európában még nagyobb szerepet játszott, s időben is tovább hatott, mint Nyugaton, így ennek számontartása nélkül csonka lenne múltunk szellemi értékeinek recepciója. E hiány pótlásáért éppen ő tett legtöbbet az utóbbi évtizedekben: mintegy 40 tanulmánya jelent meg idegen nyelven, nagyrészt külföldön, rangos fórumokon, olasz nyelvű tanulmánykötete pedig nemrég jelent meg (*Arcades ambo. Relazioni letterarie italo-ungheresi e cultura neo-latina*, Rubettino, Róma, 1999), jelen kötet több fejezete ebben olaszul olvasható.

Noha a most közzétett kötet tanulmányai különböző szerzőkről, különböző alkalmaakra íródtak, nem véletlen, hogy végül is koherens egységgé voltak szervezhetők. A témák között az összetartó erőt nemcsak a vizsgált szövegek közös nyelve, a latin biztosítja, hanem a tárgyalt szerzők közös műveltsége, a klasszikus antikvitásból táplálkozó humanista erudíció is. Szörényinek szinte minden ponton van új mondanivalója: egyes értekezései filológiai újdonságot, újonnan előkerült szöveget mutatnak be, másutt ismeretlen kapcsolattörténeti részletekre irányítja rá a figyelmet, ismét másutt régi, megcsontosodott vélekedéseket tud helyesbiteni, árnyalni vagy éppen az antikvitás és a korai újkor műveltségének eddig észre nem vett összefüggéseire, az előbbinek az utóbbit tápláló hajszálereire világít rá. Megállapításai és eredményei közül ezúttal csupán néhányat említhetünk, a kutatói módszer legfőbb sajátosságait néhány példával talán így is sikerül jellemezni.

Mindenekelőtt arra célszerű utalnunk, hogy Szörényi példamutató módon tudja összeegyeztetni a nemzetközi tudományos trendeket és a magyar irodalom- és esz-

metörténet tanulságait, ez utóbbiakat szinte minden esetben a megfelelő európai kontextusban helyezi el. Tanulmányai nemcsak a hazai, hanem a külföldi olvasó elvárási horizontjára is mindig figyelemmel vannak, s különösen az olasz, osztrák és szlavisztikai kutatás számára tartalmaznak fontos adatokat és összefüggéseket. Ez már csak azért is említésre érdemes, mert a hazai tudományos közéletben sajnálatos módon nem tudatosodott eléggé, hogy korántsem elég egy hungarológiai tárgyú tanulmányt idegen nyelvre lefordítani, ha azt nem illeszti be a szerző az európai összefüggésrendszerbe s nem kapcsolja be a nemzetközi szakirodalom hálózatába, akkor nem lesz visszhangja. Szörényi azok közé tartozik, akik ezt jól tudják és érvényesítik, helyes arányt alakítva ki hazai és nemzetközi jelenségek tárgyalása között, elkerüli a szélsőségeket, nem ragad le a külföldi eredmények pusztá magyar nyelvű visszamondásánál, de nem is zárkózik be a hazai hagyományba, noha túlnyomórészt magyarországi jelenségeket elemez.

A kötet első írása az 1440 körül keletkezett Jókai-kódexről, az első magyar nyelvű kéziratok könyvről szól, s az abban található Szent Ferenc-legenda latin mondáinak (főként az *Actus beati Francisci* és a *Speculum perfectionis* című kompilációknak) tanulmányozásával megállapítja, hogy a magyar szöveg szerzője aligha csupán fordító volt, sokkal inkább olyan literátor, aki a magyar nyelvű legenda struktúráját – többféle szöveg ismeretében – önállóan alakította ki. A ferences devóció korabeli szövegeinek alapos filológiai vizsgálata s a kiterjedt külföldi szakirodalom (Manselli, Brooke, Cambell szövegkiadásai és tanulmányai) eredményeinek figyelembevételével jutott Szörényi erre a következtetésre, amely lényegében a magyar Ferenc-legenda irodalmi rangemelése, még akkor is, ha a szerző neve sajnálatos módon mindmáig ismeretlen.

Az újabb történettudományi álláspontokkal összhangban áll Szörényinek azon törekvése, amely a Hunyadi-, Jagelló- és Habsburg-ház közép-európai hatalmi vetelkedésének erőterében mutatja meg a politikai töltésű szövegek célzatosságát, hatóerejét, s azt az intertextuális szövevényt, amelyben ezek működtek. Több esetben tud bemutatni olyan külföldi szerzőt, aki nem állt élő kapcsolatban Magyarországgal, így személyes elfogultság és érdekelttség nélkül írt róla. Ez a helyzet Michele Ricci művével (*Historia de regibus Ungariae*, Milano, 1506), amely különleges helyet foglal el a Mátyás-kultusz történetében, hiszen a liviusi stílusú nápolyi történetíró – nyilvánvaló Beatrice-pártolása révén – az elsők között teremtette meg a mitikussá növelt uralkodóképet, a Hungaria aranykorát fémjelző király historiográfiai alakját, amely azután majd később, Mohács után vált általánossá a magyar politikai és irodalmi köztudatban.

Míg Ricci bőven ír Magyarországról, addig egy másik írás témája – Marin Držić és a raguzai-dubrovnikai humanisták városdicsérő poézise – első olvasásra nem tűnik magyar vonatkozásúnak, kevésbé látszik a *studia hungarolatina* körébe vonhatónak, hiszen a dalmáciai városi közösség cívisöntudatának laudációja sajátosan helyi kötődésű. Egy Janus-párhuzamra, a nemzeti krisztológia megjelenésére ugyan utal Szörényi, úgy véljük azonban, itt még néhány hasonlóságra érdemes lenne utalni. Janus váradi búcsüversére például, mivel végeredményben az is a *laus urbis* egy változata, s további hasznos tanulságokkal szolgálhatna a Várad, illetve Dubrovnik magasztalására alkalmazott retorikai arzenálnak komparatív vizsgálata is. Ilyen módon persze ez a tanulmány nem csupán jelentős hozzájárulás a kroatisztika neolatin ágá-

nak kutatásához, hanem a janusi életmű összehasonlító szempontú vizsgálatának is ösztönzője lehetne.

A kora újkori magyarországi latin literatúra témái közül nem hiányozhat Sylvester János úttörő jelentőségű munkájának, *Grammatica Hungarolatina* címmel kiadott tankönyvének méltatása, így érthető módon olvasható itt az a tanulmány, amely eredetileg a mű facsimile kiadásához készült (1989). Ennek summázataként írja Szörényi, hogy „szinte Sylvester az egyetlen, aki össze tudta egyeztetni ragaszkodását az évezredes latin hagyományhoz, valamint hazájának és anyanyelvének a felfedezés izgalmával átfűtött szerelmét” (31.). Abban kétségtől igaza van e minősítésnek, hogy Sárvár-Újsziget tudósa élen járt e téren, az viszont némi túlzás, hogy „egyetlen” lett volna, hiszen a XVI. századi Magyarországon még számos tudós fáradozott a klaszikus-antik és a hazai-anyanyelvi műveltség összeegyeztetésén, ha ezt nem is nyelvtan, hanem egyéb műfajok terén tették (Oláh Miklós, Zsámboky János, Baranyai Decsi János és mások).

A továbbiakban egy tanulmány tárgya latin nyelvű iskoladráma. A *Ladislaus Hunyady* című tragédia kéziratát Szörényi fedezte fel a szegedi Somogyi Könyvtárban (H. B. 157. sz. jelzet) ő adta közre a szöveget is (ItK, 1989, 683–705.). A részletes elemzés nem kis meglepetést tartogatott, kiderült ugyanis, hogy a jezsuita szerző munkája a református Bessenyei György egyik művének forrásul szolgált.

Több ponton Szörényi olyan kutatásokat kezdeményezett, amelyek a szó szoros értelmében úttörő jelentőségűek. A felvilágosodás korának neolatin poézisét például három tanulmányban is áttekintő igénnyel vizsgálja. Ennek a (nagyreszt árkádikus) költészetnek legnagyobb ívű áttekintése (*Latin költészet 1770 és 1820 között*) európai körképet vázol fel, kijelölve a főbb témákat, költőket és műfajokat. Az impozáns áttekintés magyarul mindenképp újdonság, ilyen átfogó igényű bemutatás mindmáig nem készült e tárgykörben. Egyik-másik téma esetében viszont talán még több magyar vonatkozás is említhető lenne. Így például Faludi *Tarka madár* című verse is beilleszthető abba a motívumtörténeti sorba, amelyet Szörényi felvázol Manzoni *Volucres* (Madarak) című költeménye kapcsán. Ha már a XVII. századi francia jezsuita Pierre Sautel elégiájától kezdve Arany allegóriáján át Baudelaire *Albatros*záig kísérjük figyelemmel a rab madár költői képét (101.), akkor talán a magyar jezsuita rokokó versjátéka is itt említhető, legalábbis mint a toposz egy elágazása. Ez a tanulmány egyébként terjedelmes bibliográfiája révén is jó alapot, felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújt a további kutatás számára.

Egy megoldatlan filológiai kérdés vetődik fel a *Latin nyelvű Árkádia Magyarországon* című alfejezetben. Itt Gánóczy Antal személyét Szörényi teljes joggal emeli ki a magyar árkádikus költők sorából, őt Floridenus Meonius néven választották arcasszá 1779-ben (az én adatom szerint 1780-ban), sokirányú írói munkásságot fejtett ki, tagja volt a kalocsai *Analecta poetica* szerzői körének. Miként azonban arra már másutt (Bitskey István, *Hungariából Rómába*, Bp., 1996, 177.) is utaltunk, a római Collegium Germanicum Hungaricum matrikulája (Veress Endre pontos, szöveghű kiadásában) csak egy *Carolus Josephus Gánóczy* nevű alumnust tart nyilván, aki 1724–1790 között élt s 1745–1749 között tanult teológiát Rómában, majd váradi kanonok lett. Ezek az életrajzi adatok gyanúsán megegyeznek a Gánóczy Antaléival, logikusan merül fel a kérdés, hogy itt testvérekről lehet-e szó, vagy egy és ugyanazon személyről. Magunk aligha tartjuk hihetőnek, hogy a testvérek egyike (József Károly) tanult volna Rómá-

ban, s mégis a másikat, Antalt, aki viszont nem tanult az örök városban, választották volna Árkádia-tagga. Feltehetően egy személyről van itt szó, a keresztnév eltérésére (vagy cseréjére?) viszont nem tudunk magyarázatot adni, noha egy jeles magyar neolatin versszerző Árkádia-tag biográfiai adatainak tisztázása fontos lenne.

A neolatin historiográfia rendkívüli sokszínűségét, műfaji pluralizmusát illusztrálja az Esterházy Pál művét (*Az boldogságos Szűz Mária szombatja*, 1690) elemző tanulmány. A mariológia és a történetírás kapcsolatát első pillantásra akár meg is kérdőjelezhetnénk, Szörényi azonban részletes elemzéssel mutatja be, hogyan függött össze ez az első renden devóciós műfaj a főúri genealógia (s ennek révén a történetírás) kérdéseivel. Ennek az összefüggésnek az illusztrálására aligha lehetne alkalmasabb művet találni, mint Esterházy Pálnak az 1690-ben kiadott „máriás atlaszát” – hogy Szörényi szavait használjuk. Igazat kell adnunk neki abban, hogy a hercegi rangú szerző „a Mária-tiszteletet világméretű üdvtörténeti, illetve nemzeti üdvtörténeti perspektívába állítja” (42.), legfeljebb azt tehetjük hozzá, hogy az itt (egyébként joggal) említett Zrínyi-hatás bővebb kifejtést is megérdemelne. Magunk is úgy látjuk, hogy a reformáció zsidó–magyar párhuzamának és „választott nép” eszméjének katolikus megfelelője volt a Regnum Marianum gondolata, hiszen végső soron mindkét eszmekör az ébredező nemzeti identitás jegyében fogant, a konfesszionális gyökerű nemzeti történet szemlélet megnyilvánulása, ezért a historiográfia kereteiben történő elemzése indokoltnak mondható.

Külön is említést érdemel az a tanulmány, amely a nyelvrokonság, őstörténet és epika felvilágosodás kori magyarországi jezsuita felfogását vizsgálja, s ezt ismét csak egy kuriózumnak számító latin kiadvány kapcsán teszi. A *Reflexiones* címmel 1709-ben Nagyszombatban kibocsátott libellus lényegében meglehetősen komikus dialógus egy Rómába vetődött kínai mandarin és keresztény kísérője között, s bőséges alkalom arra, hogy a kétféle gondolkodásmód szembesülhessen egymással. E könyvecske jele annak, hogy a kínai rítusvitának magyarországi lecsapódása is volt, ez viszont végül is összefüggésbe került a magyar őstörténetről szóló vitával, amely Cetto Benedek és Pray György között zajlott. Mint Szörényi megállapítja: „A Hell-Sajnovics–Pray-féle konstrukció, amely egyrészt a finnugor nyelvrokonság, másrészt a kínai forrású huntörténet jegyében, a kínainak, mint mátrixnyelvnek a feltételezésével a rákövetkező nyelvésznevezéseket megosztotta és valóságos háborúság tört ki azért, hogy elválasszák a hunokat a finnektől, az irodalomban szerencsére nem így érvényesült” (81.). Ezt követően arra az álláspontra jut Szörényi, hogy Dugonics regénye, az *Etelka*, amely a honfoglaló magyarokat már a tiszta monoteizmus képviselőinek teszi meg, végeredményben „a jezsuitáknak a kínai vallásról formált képe alapján” alakítja ki a „magyarok Istene” képzetet. Merész, de filológiailag alátámasztott gondolatvezetés ez, amely a „kínai szál” bekapcsolásával kétségtelenül új, eddig figyelembe nem vett összefüggésre irányítja a figyelmet, s egyben a magyarországi historiográfiai gondolkodás nemzetközi kontextusát rajzolja meg határozott vonásokkal.

Nincs terünk most arra, hogy Szörényi valamennyi eredményét méltassuk, azok már eddig is számos hazai és külföldi visszajelzést kaptak, az általa vizsgált kérdésekről az ő tanulmányai nélkül ma már nem lehet érdemben szólni. Munkája azt is példázza, hogy az irodalmi szövegekben megfogalmazott eszmék közül igen sok még a számon nem tartott, szintéziseinkbe kellő mértékben be nem épített, feltárára

váró részlet, s ezek közül többnek hosszú időre szóló, esetleg máig érvényesülő hatása elkerülhetetlenné teszi a velük való szembenézést. Szörényi ezt magas fokon végezte el, munkájának hasznossága több tudományág számára is nyilvánvaló. Bőséges új ismeretanyagot és nemzetközi szempontból is figyelemre méltó megfigyelést ad közre mostani tanulmánygyűjteménye. Érződik az egyes írásokon, hogy azok eredményeit szerzőjük számos hazai és külföldi konferencián mutatta be, a jegyzetek mutatják, hogy az ott elhangzott kiegészítő javaslatok beépültek a szövegek végső változatába, így szinte minden elemzés jelentős mértékben vált gazdagabbá s árnyaltabbá, híven tükrözve a nemzetközi tudományos eredményeket és színvonalat. Szörényi írásai nyomán markánsan bizonyíthatótnak látszik, hogy a neolatin filológia semmiképp nem csupán „utóélete” az antikvitásnak, hanem önálló tudományág, amely az elmúlt évtizedekben nemzetközi méretekben, konferenciák során újraértelmezte önmagát és feladatait, s az európai anyanyelvű irodalmiságnak is táptalajává, szellemi gyökérzetévé vált.

(Kortárs Kiadó, Bp., 1999, 183 l.)

BITSKEY ISTVÁN

Lobkowicz-kódex 1514

(A nyelvemlék hasonmása és betűhű átirata bevezetéssel és jegyzetekkel)

A magyarországi nyelv- és irodalomtörténeti kutatás immár több mint százötven éve fontos feladatának tekinti, hogy középkori és későbbi szövegemlékeinket a kutatók és a szélesebb érdeklődő közönség számára hozzáférhetővé tegye, sőt a szakmai és technikai követelmények és lehetőségek változásával esetenként újra kiadja.

Ebben a folyamatban a Döbrentei Gábor szerkesztette *Régi Magyar Nyelvemlékek* öt kötete (1838–1846, 1888), a Volf György nevével fémjelzett *Nyelvemléktár* tizenöt kötete, az 1942-ben Szabó Dénes által indított *Codices Hungarici* és az 1957-től megjelenő *Magyar Nyelvtörténet Forrásai* című sorozatok után és mellett fontos állomást jelentenek a *Régi Magyar Kódexek* kötetei. A szélesebb olvasóközönség körében kevésbé, de a kutatók által jól ismert sorozat köteteként látott napvilágot a *Lobkowicz-kódex* hasonmása és betűhű átirata Reményi Andrea és kutatótársai munkája nyomán.

Az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszéke és a Magyar Nyelv-tudományi Társaság kiadásában megjelenő, latin és magyar nyelvű kéziratokat egyaránt közreadó sorozatnak már az első darabja tükrözte a kiadás egységes elveit. A *Könyvecse az szent apostoloknak méltóságokról* 1521 előszavában (Bp., 1985). Pusztai István megindokolta az új sorozat indításának szükségességét: „a nemzeti kincseink és kultúránk iránt egyre növekvő és mind általánosabb érdeklődés, nemkülönben a tudományos érdek” tette indokolttá, hogy a *Codices Hungarici* kötetei mellett megindítsák az új sorozatot is.

Az egységes alapelvek legfontosabbika volt, hogy az elsősorban tudományos érdeket szolgáló hasonmás kiadás mellett nem mondtak le a betűhű átirat közléséről sem. A szövegközlések előtti bevezetések pedig a kódexek részletes leírása során mutatták